

РЕЗЮМЕТА

На публикациите на гл. ас. д-р Димитрия Спасова, представени за участие в конкурс за заемане на академичната длъжност „Доцент” по професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата (Сакрално пространство и обредна система от българската народна култура)

1. Хабилитационен труд

1.1. Спасова, Д. (2021). *Сакрално пространство и обредна система (по материали от народната култура в Югозападна България)*. Благоевград: Университетско издателство „Неофит Рилски“. ISBN 978-954-00-0266-8

Настоящото изследване представя част от терения етнографски материал, записан през последните 20 години в рамките на експедициите по Национална интердисциплинарна научна програма „Тракийски светилища от Западните Родопи, Пирин и Рила“, финансирана от научно-изследователските програми на Югозападен университет „Неофит Рилски” и осъществена от Университетски научно-изследователски център за древни европейски и източносредиземноморски култури, в сътрудничество с Регионален етнографски музей – Пловдив, Национален археологически институт с музей при БАН, Институт за космически изследвания и технологии при БАН – филиал Стара Загора и Народна астрономическа обсерватория с планетариум „Юрий Гагарин“ – Стара Загора. Целта е да се направи анализ на сакралната география и свързаните с нея обредна система и вярвания на изследваните на терен селища от Пиринския край, основно от долината на р. Места, на базата на терения етнографски материал. Задачите на изследването оформят трите глави на монографията.

Първа глава *Сакрално пространство и селищна система* поставя базата на изследването. Представени накратко са: видовете селища; затвореното ендогамно съществуване; липсата на сериозни контакти със съседни селища; задоволяването на всички нужди от затворено натурално стопанство и т.н. като база, която дава отражение върху оформянето на сакралното пространство и превръщането на *конкретната географска среда в културно пространство*. Този стремеж намира отражение в често срещаното определение *Наш'то село е оградено отвсякъде със светци*. То показва стремежа светите места да се позиционират върху значими места от

селищната география и по този начин да се създаде сакрален пръстен от светци охранители.

По-нататък в изложението са представени светите места на изследваните селища и са обобщени три основни аспекта, без да изчерпват възможните подходи в анализа на проблематиката. Първият аспект е посветен на обживяването на светите места и различните образи на светеца (респ. стопана) във въображението на местното население. Вторият акцент е върху обредното хранене в рамките на сакралното пространство, като хранене на общността със стопана-покровител. Анализът на сакралното пространство в Първа глава завършва с акцент върху обредните обиколки на черковищата и на землището, като периодично реусвояване на обитаваната територия от една страна и на символичния ѝ център (каквото се явяват светите места около селищата) от друга.

Втора глава *Върхове, черковища и обреди в метеорологичен аспект* разглежда високопланинските свети места в Югозападна България. Тъй като Югозападна България се характеризира с подчертано полупланински и високопланински релеф, край повечето селища доминират върхове със значителна надморска височина. Това позволява позиционирането на черковищата на значимите за местното население християнски светци и техните празници по високите върхове на прилежащото землище. От съвременна гледна точка високопланинската територия не се явява най-удобното място за черкуване. Въпреки това местните общности продължават да устройват общоселски курбани с родови трапези и да извършват редица обреди, основно за дъжд, по високите върхове на землищата си, като надморската височина в зависимост от терена варира в отделните случаи между 600 до над 1500 м.

Значението на върховете в народната митология и вяра е изключително голямо. Панорамата към полето или долината, т.е. към обработваемата земя, води до идеята, че от това място стопанът пази синорите. Поради тази причина върховете и планините са мислени като обиталища на змея, на Крали Марко, на различни демонологични същества, а впоследствие и на определени християнски светци. Допълнителен стимул за това е също така архетипното възприемане на света като разделен във вертикал на два или три дяла – типична мирогледна представа дори в края на 19 и началото на 20 век. Според тези представи хората живеят в средния или долния свят, а на горния свят са небесните селения, обиталище на Господ, светците, душите на мъртвите. Разположението на Господ на небето, прави най-близки до архетипната представа за небесните селения

именно светите места, разположени по възвишения, върхове и особено тези в алпийските части на планината.

Етнографският материал от края на 19 и първата половина на 20 век свидетелства за почитането на алпийската, най-сурова част на Пирин, изразяващо се в сакрализиране на върховете, седловините и езерата чрез предания и легенди за стопанити места, вкаменени богове или хора. Едновременно с това посещението на високата част на Пирин и по-специално на Елтепе за мюсюлманското население на Разложко има характера на изпълнение на петия стълб на исляма, т.н. *хадж*. Със същите сведения разполагаме и за Попово езеро, посещавано от християнското население, обитавало съвременните територии на Югозападна България и Северна Гърция.

След разпадането на Османската империя и затварянето на границите тези свети места губят своето значение. За сметка на това върховете с по-малка надморска височина, които са по-лесно достъпни, открояват се в пейзажа на селските землища и са обвързани с метеорологични наблюдения, продължават да са част от местния християнски култ. Възприемат се като черковища, т.е. обиталища на важни за локалния календар светци, и се посещават на съответния празник, за да се почетат с курбан и да се извършат обреди за плодородие и продуциране на дъжд. В тази посока за анализирани върховете Св. Костадин край с. Делчево, вр. Пиленцето край с. Добротино, Лясковския връх край с. Ляски и др.

Трета глава *Пролетен празничен цикъл и обредна система* разглежда периодът, в който са разположени основните празници, отбелязвани по доминиращите върхове в землищата на изследваните селища от Югозападна България, а именно Св. мчк Христофор или Летният Никулден (9/22 май в Добротино и Ляски), Костадиновден (21 май в Делчево и Парил), Спасовден (в Кръстилци и Палат) и Духовден (Волакас). Това, което прави впечатление е, че празниците са концентрирани основно в периода май-юни, т.е. в пролетния празничен цикъл, бележещ един от преходните периоди на годината – от пролет към лято.

Пролетните празници поставят обредното начало на новата земеделска година, поради което играят важна роля в организацията на традиционния календар, в основата на който стоят именно циклите на аграрното производство и сроковете на селскостопанската работа. Наред с класическото разделение на годината на пролетно-летен и есенно-зимен сезон от Гергьовден до Димитровден и обратно, пролетният празничен цикъл оформя редица по-кратки периоди, свързани с конкретни стопански цикли и дейности от една страна, а от друга с конкретни обреди и вярвания.

В текста е разгледан периодът Гергьовден – Спасовден като период на преход от един сезон в друг, но също така период на обновление на природата, в което бихме могли да наблюдаваме фолклорното проявление на архетипа свещен брак, изразен в песенния фолклор, легендарния материал и историите за реално живели моми, zalюбени от змея-покровител именно на пролетен празник. На тази база са анализирани и съпътстващите пролетните празници ритуали, насочени към ергенска и моминска инициация.

2. Монографии

2.1. Спасова, Д. (2012) *Магически практики от българската народна медицина*. Благоевград: Университетско издателство „Неофит Рилски“ ISBN 978-954-680-839-4

Монографията *Магически практики от българската народна медицина* е издадена на базата на дисертационния труд за присъждане на ОНС „Доктор“, озаглавен *Древни магически практики в народната медицина от Югозападна България*. Монографията разглежда едни от най-консервативните обреди в българската народна култура - магическите лекувания чрез баене. Те възникват в дълбока древност, поради нуждата от лекуване на различните заболявания, мислени като причинени от невидими зловредни сили, и на базата на хилядолетното си развитие съдържат наслоявания от различни исторически периоди. В съвременните баяния се наблюдава античен пласт. Като структура и цел те са аналогични на магическите практики на древната средиземноморска и блискоизточна култура, която българската култура, както и културите на всички страни от този регион наследява. Наред с тезата, в Увода е формулирана и основната цел: *Да се изследва античното наследство в баянията от Югозападна България чрез съпоставка с известните от древността магически практики за лекуване.*

В първа глава *Баяния за лекуване на урочасване и отключване на късмета* изложението е представено в три параграфа. Първият параграф е озаглавен *Магически практики за лекуване с гасене на въглени* и представя структурата и функциите на едноименния обред, а именно подготовката на необходимия реквизит, същинското баене и заключителния етап. Във вторият параграф *Баянията за лекуване на урочасване и древните обреди за пречистване* този тип магически практики се анализират като ритуали за

пречистване и се проследяват методите, чрез които водата придобива катарктическа сила. За изясняване архаичността на обряда като структура, функция и семантика са представени паралелите в античните източносредиземноморски сведения за очистителни практики чрез измиване с вода. Обредът *отключване на късмета* е анализиран в третия параграф на главата. Акцентира се върху неговата цел, продължителност и структура. В чуждо землище се търси брод в реката, който на обредно ниво символизира преход от един статус в друг. Болният влиза в реката полугол и коленичи, а баячката го покрива. Положението, което заема е подобно на ембриона в утробата или на тялото при хокерното погребение. Символиката на позата дублира символиката на покривалото - в този момент болният е ритуално мъртъв. С чупенето на съда, в който баячката е подготвила очистителна течност, болният окончателно се разделя със своята стара същност. Затова, когато покривалото се сваля и изхвърля зад гърба му в реката, а болният се изправя, той вече е прероден.

Втора глава е посветена на баянията за лекуване на уплах и е озаглавена *Баяния за лекуване на уплах. Обредно дублиране*. Главата е структурирана в четири параграфа. В първият параграф са разгледани магическите практики за лекуване на страх с леене на олово (по-известно като куршум), периодите, в които протичат и структурата им. Във втория параграф леенето на куршум се анализира като обредното изолиране на уплах във фигури - характерна техника в магията, чрез която се овеществява болестта. На тази база са направени препратки към архаичните методи за отблъскване на отрицателните сили чрез изображения, като са приведени редица паралели на лечебни и апотропейни ритуали от този тип в месопотамската, хетската и древногръцка магия. Третият параграф е посветен на баянията за лекуване на уплах с обръщане на пласа. Обредът се анализира във връзка с универсалните принципи на магията - да се създаде вещен двойник, който да послужи за заместник и болестотворното въздействие да се прехвърли върху него. Представени са формите на магическо заместване, с които си служат древните култури от Стария свят: митологичният прецедент в месопотамската митология, поставен от Ищар в подземния свят; методите за заместване на асирийския владетел; хетските лечебни практики със заместване, както и древногръцките сведения. Последният (четвърти) параграф проследява символиката на обредното покриване при леенето на куршум. Семантиката му е разгледана във връзка с преходните ритуали каквито са и баянията. Чрез тях болният осъществява преход от болна към здрава същност. В това състояние е част от хаоса, което го лишава от образ и го прави опасен. Структурни паралели се наблюдават

в хетската магия, в изобразителното изкуство на елините и др., като например сцените на Херакъл преди посвещаването му в Елевзинските мистерии.

Изложението в трета глава *Баяния за лекуване на самодивските болести* е структурирано в пет параграфа. Първият разглежда структурата и функциите на обряда *наблажаване* като магическа лечебна практика за лекуване на т.н. самодивски болести. Следващите два са посветени на меда, семената и хляба като обредна храна за наблажаване. Представени са паралели с хтоничните антични култово-обредни практики и лечебна магия на народите населявали Месопотамия, Анатолия и Балканите. В четвъртия параграф са анализирани обредното време и обредното място, а именно нощта и кръстопътят. Акцентираща се на връзката им с хтоничните сили и възможността да се осъществи контакт с тях. Последният параграф е посветен на обредното мълчание - първостепенно изискване към тези, които наблажават самодивите. Подчертава се защитната му функция. Местата, на които се оставя представляват опасни точки и граници, тясно свързани с демоните, които имат отношение към болестта. При пребиваване на тези места, мълчанието се явява средството, чрез което хората остават незабелязани или невидими и по този начин се предпазват от посегателството на хтоничните сили.

Четвърта глава разглежда баяния за лекувания на кожните заболявания. Изложението е структурирано в два параграфа. Първият е посветен на обряда *опалване*. Магическите практики за лекуване на сугреби с огън са тълкувани като част от обредите за пречистване с огън, практикуващи се от дълбока древност. Представени са асиро-вавилонските, хетските и древногръцките обреди за опалване, както и сходните като структура и семантика обреди от народната медицина. Вторият параграф представя другия разпространен метод за лекуване на кожните заболявания - магическите практики с *огребване*. Обредът е тълкуван във връзка с гребена като апотропеен предмет и разресването като пречистващ акт.

В Заключението античното наследство в баянията за урочасване, уплах, самодивски и кожни заболявания се извежда обобщено в няколко направления - пречистване с вода и огън; обредно поведение, време и място.

2.2. Спасова, Д. (2021) Сакрално пространство и обредна система, В: Марков, В., А., Гоцев, А. Генов, Д. Спасова, А. Ифандиев. *Мегалитни светилища от Югозападна България*. Благоевград: Университетско издателство „Неофит Рилски“

Текстът разглежда проблема за сакралното пространство и свързаната с него обредна система като се базира на етнографски сведения, записвани през последните 20 години в рамките на комплексните експедиции на Центъра за древни европейски и източно-средиземноморски култури към Югозападен университет „Неофит Рилски“. Акцентът е върху култови обекти, разположени в района на Средна Места, при които се наблюдава култова приемственост на предхристиянски и християнски вярвания и обредни практики. Сред множеството примери за култова приемственост и свети места, в настоящото изследване се обръща внимание на част от драматичните като форма и надморска височина върхове от Среден и Южен Пирин, а именно Лясковския връх (1412 м.), Пиленцето (1503 м.), Св. Костадин (1380 м.) и разбира се Ореляк (2099 м.).

В митологичното мислене върховете мотивират проявлението на архетипа *космическата планина* (универсален символ на *центъра на света*), с която са свързани цели серии от митове за боговете и техните обиталища на различни места в планината, особено в най-високата ѝ част, където са облаците, гръмотевиците и бурите, но също така митове за разположения в недрата ѝ подземен свят, за потопа и т.н. В конкретния случай забележителната надморска височина на върховете, ограждащи долината на Средна Места и особено на тези в землищата на селищата в Гоцеделчевската котловина, специфичната им форма, концентрацията на черковища, маркиращи различни коти, концентрацията на легендарен материал за християнски и предхристиянски персонажи във връзка с конкретни топоними, дават възможност на архетипа периодично да оживява, ако е затихнал или да бъде общностно изживяван ежегодно чрез определени празници в календарния цикъл.

На базата на етнографския материал, записван в селищата в подножието на посочените върхове, в текста се проследяват различни аспекти на архетипа *космическата планина*, прозиращи в сакралното пространство, обредната система и неразривно свързаната с тях народна митология. Вр. Св. Костадин край с. Делчево е коментиран във връзка с извършването на култово-обредни практики на Костадиновден, които целят предпазването на реколтата от градушка. Много по-богатият етнографски материал за Лясковския връх дава възможност за коментирането на връзката между предхристиянските и християнските свети места, разположени по източния и североизточния му склон, които са тясно свързани с празничната, обредната система и народната митология на селата Ляски и Мусомище. Сходни аспекти са коментирани и при анализа на сравнително оскъдния етнографски материал за вр. Пиленцето.

Накрая е представен теренен материал от с. Пирин, който е особено интересен и важен, заради:

- изключителната устойчивост на локалните народни представи за змея-покровител на селището и неговото землище;
- сюжетите, представящи свещен брак между змея-стопан и моми от селото;
- метеорологичните аспекти на змейската тематика;
- наблюдаваната култова приемственост между предхристиянските и християнски свети места и особено празникът, посветен на св. Дух в местността Св. Троица, разположена срещу Змейова скала.

Представеният теренен етнографски материал дава основание да се обобщи, че сакралното пространство и обредната система на селищата по долината на Средна Места са тясно свързани с извисяващите се и доминиращи в пейзажа върхове на Среден и Южен Пирин. Те създават подходяща среда за проявление на архетипа *космическата планина* и позволяват на местните общности ежедневно да си взаимодействат с природния му код чрез непрекъснат процес на съзнателно и несъзнателно осмисляне на пространството през призмата на духовната култура.

3. Статии и студии в списания и колективни трудове с научна редколегия

3.1. Markov, V., Spasova, D., Genov, A. (2021) The Pyramid near Kovil as a Phenomenon of the Cultural Heritage on the Balkans” In: *International Symposium of Proponties and the Surrounding Cultures – from Pre-history to the end of Antiquity. 15-19 октомври 2018.* Biga, Turkey

Докладът разглежда в сравнителен план мегалитни и скални светилища в Западна Мала Азия и на Балканите. Акцентът е върху две големи светилища – светилището „Градът на Мидас“ в Анадола и светилището край с. Ковил в Източните Родопи. Направени са изводи за общите черти и особеностите на мегалитната култура от двете страни на Проливите.

3.2. Spasova, D. (2020). Meteorological Beliefs Related to the Veneration of High-Mountain Christian Holy Sites in Southwestern Bulgaria In *Megalithic Monuments and Cult Practices. Proceedings of the Third International Symposium. Blagoevgrad, 8-9 September 2020*. Blagoevgrad ISBN 978-954-00-0247-7 pp 465-478

Докладът представя теренни етнографски записи за празници от пролетния празничен цикъл, отбелязвани по високите върхове на Южен Пирин и Огражден планина. Изследваните празници се характеризират с богата обредност и символика, но основният акцент се поставя само върху техните метеорологични аспекти. Поради разположението им в конкретен календарен отрязък, пряко свързан с началото на новия аграрен цикъл, празниците са доминирани от метеорологични вярвания и ритуали, насочени към осигуряване на дъжд и почвена влага.

3.3. Living Healing Rituals in Open-Air Sanctuaries In: *Geography: Development of Science and Education II. Collective monograph on the materials of Scientific-Practical Conference LXXIII Herzen readings 22-25 April 2020*. Sankt Peterburg. ISBN 978-5-00045-867-9 (общ) ISBN 978-5-00045-869-3 (за 2 том)

В доклада се разглеждат обредно-магически практики за лекуване чрез провиране през скални процепи или арки, практикувани като *жива* обредност в рамките на няколко емблематични мегалитни светилища на територията на Югозападна България. Това са своеобразни *свети места* под открито небе, в които се наблюдава *култова приемственост*, т.е. под маската на съвременния култ и дори под маската на местната религия, имаме по-древен пласт, отвеждащ ни далеч в миналото. Докладът се концентрира върху символиката на ключовите ритуали от магическите лекувания в мегалитна среда, като се базира на информация от теренните етнографски проучвания на Университетския научно-изследователски център за древни европейски и източносредиземноморски култури към Югозападния университет „Неофит Рилски“.

3.4. Спасова, Д. (2020). Социално предприемачество и национален менталитет. В: *Втори регионален форум за социално предприемачество* (научно-практическа конференция гр. Благоевград 22.10.2019), стр. 111-125. ISBN 978-69-90895-8-3

В материала се разглежда влиянието на менталитета на една нация като предпоставка за развитие на социално предприемачество. Използват се резултати от изследванията на Център „Хофстеде“ за наличието на шест основни типологии на националните култури според принципа за класификация: властово разстояние, колективистични/индивидуалистични култури, мъжественост-женственост, избягване на несигурността; краткосрочна/дългосрочна ориентация, култура на въздържанието. Според резултатите на изследванията можем да приемем, че присъщият на менталитета ни колективизъм (бал 30) е по скоро неутрален фактор; женственият характер на културата ни (бал 40) е подкрепящ каузата на социалното предприемачество фактор; високата властова дистанция (бал 70) оказва негативно влияние; особено високо избягване на несигурността (бал 85) е силен негативен фактор; умерено дългосрочната ориентация е по-скоро негативен фактор; културата на въздържанието (бал 16) е по-скоро негативен фактор.

4.5. Stoev, Al.¹, Maglova, P.¹, Markov, V², Spasova, D.², Genov, A.² (2020). Structure of the sacred space, astronomical orientation and functional evolution of the rock-cut monument near the village of Lilych, Kyustendil region, Bulgaria In Sonja Draxler, Max E. Lippitsch & GudrunWolfschmidt (Eds) *Harmony and Symmetry Celestial regularities shaping human culture Proceedings of the SEAC 2018 Conference in Graz*, Hamburg: Gudrun Wolfschmidt pp. 39-44. ISBN – 978-3-347-14632-7 (Paperback), 978-3-347-14633-4 (Hardcover), 978-3-347-14634-1 (e-Book)

В публикацията са представени резултатите от теренните изследвания на скалното светилище край с. Лиляч, Кюстендилско. Мегалитният паметник с арка е разположен на високо плато в местността Църквището, на около 2 км североизточно от селото. Състои се от скален параклис, група тунели, проходи, скални ниши и църква, посветена на св. Георги Победоносец. Археоастрономическите проучвания показват, че светилището има няколко култови центъра, ориентирани към пролетното равноденствие и към зимното слънцестоене, свързани с Великата богиня-майка и Слънцето. Изграждането на християнска църква в региона свидетелства за характерната за този тип свети места култова приемственост.

3.6. Spasova, D (2019). Folk Customs in Bulgarian-Greek Cross-Border Region as Cultural Tourism Resource In *Cultural Heritage and Cultural Tourism in the Cross-Border Region Bulgaria-Greece* Blagoevgrad: South-West University "Neofit Rilski". ISBN 978-954-00-0195-1

Провирането като магическа лечебна практика в традиционната култура на Балканите има различни вариации. Особено интересни сред тях да ритуалите, свързани с провиране през скални процепи и арки. Исторически погледнато използваните за провиране арки, които са част от мегалитни комплекси, имат дълга история, която на базата на открития около тях археологически материал, би могла да ни върне хилядолетия назад във времето. Тъй като светите места, особено важните за местните общности, никога не губят своето значение, посочените мегалитни обекти често се запазват като свети места, но вече обслужващи официалната религия или местния култ. През последните години те вече вълнуват въображението и на туристите и се превръщат в места, привличащи туристическия поток.

3.7. Спасова, Д. (2017). Демонологични представи от традиционната народна култура. (По теренни етнографски материали от Гоцеделчевско) В: *Култура - Памет – Идентичност*, Международна научна конференция, посветена на 20-годишнината от основаването на Катедра "Културология" 11 май 2016 г., Благоевград: Университетско издателство „Неофит Рилски“. ISBN 978-954-00-0156-2

През 1895 г. Васил Пасков публикува в Сборник за народни умотворения, наука и книжнина описание на обряда *стопанова гозба*, практикуван повсеместно в Неврокопския край в миналото, а към момента на записа на етнографското сведение само в селата Ковачевица, Лещен, Осеново и Осиково, с цел почитане и обредно хранене на стопанопокровител на къщата. През 2010 г., т.е. повече от век по-късно, при теренни проучвания на екипа на Университетския научноизследователски център за древни европейски и източносредиземноморски култури попаднахме на реликти на *стопанова гозба* в с. Господинци. В доклада са представени резултатите от специално проведеното етнографско проучване в Господинци, свидетелстващо, че до средата на 20-ти век в селото е

практикувано омилоствяване на невидимия стопан чрез кръвно жертвоприношение, извършвано в огнището, последвано от приготвянето на обредна храна и съвместно хранене, целяща засищане на глада на стопана и осигуряване на неговото покровителство.

3.8. Spasova, D. (2016). Ethnographic Research on the Continuous Use of Ancient Unorthodox Religious Centers In: *Megalithic Monuments and Cult Practices. Proceedings of the Second International Symposium. Blagoevgrad, 12-15 October 2016.* Blagoevgrad, Neofit Rilski University Press. ISBN 978-954-00-0094-7

В статията са анализирани няколко мегалитни светилища, разположени на най-високите върхове в Югозападна България. Светилищата, наследени от християнски черковища, са важна част от сакралната география на прилежащите селища, поради което играят съществена роля в местния празничен календар. Представени са ключовите елементи на празниците на почитаните християнски светци, в това число предхристиянските им аспекти, акцентира се върху локалните знания за микрокосмоса, за метеорологията и не на последно място върху практикуваната в рамките на свещената мегалитна територия моминска и женска инициация.

3.9. Спасова, Д. (2015). Етнографските проучвания като принос в изследването на мегалитната култура. В: *Национална конференция „Интердисциплинарно изследване на мегалити“*. Шумен: Университетско издателство „Еп. Константин Преславски“. ISBN 978-619-201-066-9

Докладът се базира на теренни материали от архивите на Университетския научно-изследователски център за древни европейски и източносредиземноморски култури, записвани в рамките на интердисциплинарната научна експедиция „Тракийски светилища от Западните Родопи, Пирин, Рила и Централна Средна гора“. Представените вярвания, обреди, магически лечебни практики и пр., са разгледани като принос в изследването и научната интерпретация на мегалитната култура в посочените региони.

3.10. Спасова, Д. (2015). Фолклорът като ресурс за развитие на културен туризъм В: *Изкуствата и културата като ресурс за развитие*. София: Авангард Прима. стр. 12-23. ISBN: 978-619-160-473-9

Повод за написването на доклада са резултатите от изнесено обучение на студентите от специалностите в катедра „Културология“ по проект „Изкуствата и културата като ресурс за постигане на общество с икономика на знанието. /Създаване/актуализиране на учебните планове и програми в специалностите от Факултета по изкуствата към ЮЗУ „Неофит Рилски“/. Заложената в изнесеното обучение цел беше презентиране на културно-историческото наследство от различни исторически периоди по долината на р. Места, чрез прилагане на креативни форми на туризъм, а основният акцент – запознаване с дейностите и сценичните изяви на Женска фолклорна група „Добърски баби“, които успешно използват аспекти на местната традиционна култура, като например формите на традиционно гостоприемство, ритуали и обреден реквизит от календарния (обредът Водици) и личния празничен цикъл (обреди от традиционната сватба) като туристическа анимация с активното включване на зрителите.

3.11. Spasova, D. (2014). Wine in rites from Bulgarian folk culture In: *International tourism forum Spa and Wine*. Blagoevgrad. Neofit Rilski Publishing house pp 229-234 ISBN 978-954-300-128-6

Виното има дълга история, като започнем от ролята му на свещена напитка за античното население на Балканите, преминаем през християнството, което го възприема като кръвта Христова, за да достигнем до ролята му в народната култура и по-специално в българската народна култура. Основната цел на доклада е да се направи семантичен анализ на конкретен ритуал, насочен към магическо лекуване, в който виното играе ролята на свещена и магическа напитка.

3.12. Спасова, Д. (2014). Спасовден в празнично-обредната система на с. Палат В: *Наука, образование, изкуство – Годишник на Съюз на учените Благоевград* стр. 98-103. ISSN 1313–5236

Докладът е посветен на честването на празника Възнесение Господне в с. Палат, общ. Струмяни. На базата на извършваните в миналото ритуали, а именно жертване на яре вместо агне, специфично изискване младите булки

да се покланят, за да покажат уважение и да потърсят благословията на св. Спас, както и разпространените сред населението представи за светеца като *дяволия*, позволяват да мислим празника Възнесение Господне и несъществуващият в християнската религия светец като наследник на езическо божество, закрилник на плодородието.

3.13. Spasova, D. (2014). Folklore as a Resource for Development of Cultural Tourism. In: *International scientific conference "Cultural corridor Via Diagonalis - Cultural tourism without boundaries"*. Blagoevgrad. Neofit Rilski Publishing house pp 291-294. ISBN 978-954-300-128-6

Целта на настоящия доклад е да представи аспекти от фолклора като ресурс за развитие на културен туризъм, на базата на материали от Югозападна България. Югозападна България разполага с вече познати и утвърдени в цялата страна дестинации, включващи архитектурни резервати, възрожденски и балнеоложки центрове и т.н. От друга страна регионът е интересен, заради богатството от култово-обредни практики, празници и свети места. Практиката показва, че през последните години броят на успешното включените празници и обичаи в туризма расте. Осъзнаването на фолклора като ресурс за културен туризъм, не само в региона, а в страната като цяло, е от значение за популяризирането му сред населението и за запазването му за бъдещите поколения.

3.14. Спасова, Д. (2013). Обредното мълчание в магическите практики от българската народна медицина (по материали от Югозападна България) В: *Наука, образование, изкуство – Годишник на Съюз на учените Благоевград* стр. 25-32. ISSN 1313-5236

Статията е фокусирана върху обредното мълчание в лечебните ритуали, на базата на фолклорен материал от Югозападна България. Според традиционните вярвания светът е опасно място, населено с невидими, често болестотворни демони, което налага спазването на определени правила. Преди всичко не трябва да се произнасят на глас имената на болестите и вместо това да се използват евфемистичните им названия. От друга страна, с цел протекция, трябва да се спазва мълчание, особено когато човекът влиза в *другия* свят – единственото място, където може да се извърши лечебният ритуал. Анализът на фолклорните материали позволява да обобщим, че

мълчанието е един от най-добрите превантивни методи в традиционните лечебни практики.

3.15. Спасова, Д. (2013). Културно-исторически наслоения в магическите практики за отключване на късмета от Югозападна България. В: *Езиците на културата т. II – сборник материали в чест на 80 годишнината на проф. дфи Надежда Драгова и 35 години ЮЗУ „Неофит Рилски“*. Благоевград: Университетско издателство „Неофит Рилски“. ISBN: 978-954-680-867-7

Целта на доклада е да разгледа магическия лечебен ритуал, известен като *отключване на късмета*. Представени са резултатите от теренното проучване, имащо характера на включено наблюдение, проведено в с. Брезница, общ. Гоце Делчев. На чужд синор се търси брод в реката, където болният човек влиза полугол и коленичи, а баячката го покрива. Позицията му в този момент наподобява тази на плода в утробата, но и на тялото при хокерните погребения. Същата символика носи и покриването, тъй като наемква за обредна смърт. Счупването на съдовете, в които баячката е подготвила пречистваща течност, напълно го отделя от старата му същност. Отново на обредно ниво с премахването на покривалото, символичното му изхвърляне назад, изправянето и излизането от реката, лекуваният се ражда отново за нов, здрав живот.

3.16. Spasova, D. (2012). Folk Believes and Ritual Practices Associated with Megaliths in Southwestern Bulgaria In *Proceeding of the First international symposium Ancient cultures in South-East Europe and the Eastern Mediterranean*. Blagoevgrad: Neofit Rilski University Press. ISBN: 978-954-680-895-2

В доклада се акцентира върху култовата приемственост, свързана с конкретни мегалитни паметници в Югозападна България. Посочената култова приемственост се изразява в два основни аспекта – във връзка с конкретна празнична обредност и във връзка с магически лекувания. В доклада се обръща внимание на втората група – *живи мегалитни светилища*, запазени като места, на които е възможно да се излекуват неизлечимите по друг начин в миналото заболявания.

3.17. Спасова, Д. (2011). Свети места край село Баничан, Гоцеделчевско В: *Граници на културологията*. Благоевград:

Университетско издателство „Неофит Рилски“ стр. 102-108.
ISBN: 978-954-680-693-2

В доклада се разглеждат светите места в с. Баничан, общ. Гоце Делчев - манастирите „Архангел Михаил” и „Света Богородица” и църквите „Св. Атанас”, „Свети Петър“ и „Св. св. Константин и Елена”. Представени са легендите за тяхното изграждане и се обръща внимание на честванията и жертвените ритуали за Гергьовден (06 май) и Голяма Богородица (15 август) – едни от най-важните общности празници за населението на Баничан. Във връзка с манастира „Рождество Богородично” е анализиран скалният феномен *Мъжът и жената*, който има характера на предхристиянски сакрален топос.

3.18. Спасова, Д. (2010). Антични реликти в народната медицина от Югозападна България В: *Семантика, естетика, култура*. Благоевград: Университетско издателство „Неофит Рилски“. ISBN: 978-954-680-701-4

Статията е фокусирана върху магическите практики за лекуване на уплах (страх) чрез обредно обръщане на пласа (тревист чим). Ритуалът се анализира като обредно заместване, т.е. създаване на материално копие, върху което се прехвърля болестта. Представени са паралели с аналогични магически практики от древните култури в Източното Средиземноморие и е направено обобщение, че магическото лекуване с *обръщане на пласа* наследява символиката на архаичните ритуали на преход и ново раждане.

ABSTRACTS

of the publications of Chief Assistant Professor Dimitriya Spasova, PhD submitted for participation in the competition for the occupation of the academic position “Associate Professor” in the professional field 3.1. Sociology, Anthropology and Culture Sciences (Sacred Space and Ritual System of the Bulgarian Folk Culture)

1. Habilitation publication

1.1. Спасова, Д. (2021). *Сакрално пространство и обредна система (по материали от народната култура в Югозападна България)*. Благоевград: Университетско издателство „Неофит Рилски“. ISBN 978-954-00-0266-8

1.1. Spasova, D. (2021). *Sacred space and ritual system (based on materials from the folk culture in Southwestern Bulgaria)*. Blagoevgrad: Neofit Rilski University Press". ISBN 978-954-00-0266-8

This study presents part of the field ethnographic material recorded in the last 20 years within the expeditions of the National Interdisciplinary Scientific Program "Thracian Sanctuaries from the Western Rhodopes, Pirin and Rila Mountains", funded by the research programs of South-West University "Neofit Rilski". The main purpose is to analyze the sacred geography and related ritual system and beliefs of the studied settlements in the Pirin region, mainly from the valley of the Mesta River. The research's tasks form the three chapters of the monograph.

Chapter One *Sacred Space and Settlement System* lays the foundation for the study. The types of settlements, the closed endogamous existence, the lack of serious contacts with neighboring settlements, the meeting of all needs by a closed subsistence farm, etc. are briefly presented as a basis that affects the formation of the sacred space and the transformation of the specific geographical environment into a cultural space. This ambition is reflected in the common definition *Our village is surrounded on all sides by saints*. It shows the desire to position the holy places on important points of the settlement geography and thus to create a sacred ring of saints.

Later in the text are presented the holy places of the studied settlements and three main aspects are traced in addition to their analysis. The first aspect is

dedicated to the various images of the saint (respectively the patron) in the imagination of the local population. The second emphasis is on ritual eating within the sacred space, such as feeding the community with the patron saint. The analysis of the sacred space in the First chapter ends with an emphasis on the ritual tours of the churches and the land, as a periodic re-development of the inhabited territory on the one hand and its symbolic center on the other.

The second chapter *Peaks, churches and rites in their meteorological aspects* deals with the high mountain holy places in Southwestern Bulgaria. As Southwestern Bulgaria is characterized by a semi-mountainous and high-mountainous relief, peaks with significant altitude dominate near most settlements. This allows the positioning of the churches of the important for the local population Christian saints and their holidays on the high peaks. From a modern point of view, the high mountain area is not the most convenient place for worship. However, the local communities continue to arrange village sacrifices with family meals and perform a number of rituals, mainly for rain, on the high peaks of their lands, as the altitude varies from 600 to over 1500 m.

The significance of the peaks in folk mythology and faith is extremely high. The panorama to the field or the valley, i.e. to the cultivable land, leads to the idea that from this place the borders can be kept. For this reason, the peaks and mountains are thought to be dwelling of the dragon, of King Marko, of various demonological beings, and subsequently of certain Christian saints. An additional stimulus for this is also the archetypal perception of the world as divided vertically into two or three parts - a typical worldview even in the late 19th and early 20th century. According to these notions, people live in the middle or lower world, and in the upper world are the heavenly settlements, the abode of the Lord, the saints, the souls of the dead. The location of the God in the sky makes the closest to the archetypal idea of the heavenly settlements precisely the holy places, located on hills, peaks and especially those in the alpine parts of the mountain.

Ethnographic material from the end of the 19th and the first half of the 20th century testifies to the veneration of the alpine part of Pirin, expressed in the sacralization of peaks, saddles and lakes through legends about farms, petrified gods or people. At the same time, the visit to the high part of Pirin and in particular to Eltepe for the Muslim population of Razlog has the character of the implementation of the fifth pillar of Islam, the so-called Hajj. We have the same information about Popovo Lake, visited by the Christian population who lived the territory of modern Southwestern Bulgaria and Northern Greece.

After the collapse of the Ottoman Empire and the closure of the borders, these holy places lost their significance. On the other hand, peaks with lower altitudes, which are more easily accessible, stand out in the landscape of rural

lands and are associated with meteorological observations, continue to be part of the local Christian cult. They are perceived as churches, ie. abodes of saints important for the local calendar, and are visited on the respective holiday to be honored with a sacrifice and to perform rites of fertility and rain production. In this direction, the peaks of St. Kosatdin near the village of Delchevo, Pilentseto peak near the village of Dobrotino, Lyaskovski peak near the village of Lyaski and others are commented on.

Chapter Three *Festive Cycle and Ritual System* examines the period in which the main holidays marked on the dominant peaks in the lands of the studied settlements from Southwestern Bulgaria are located. What makes an impression is that the holidays are concentrated mainly in the period May-June, i.e. in the spring holiday cycle, marking one of the transitional periods of the year - from spring to summer.

The spring holidays mark the ritual beginning of the new agricultural year, which is why they play an important role in the organization of the traditional calendar, which is based on the cycles of agricultural production and the timing of agricultural work. The classic division of the year has two seasons - spring-summer and autumn-winter season from St. George's Day to St. Dimitrov's Day and vice versa. The spring holiday cycle forms a number of shorter periods related to specific agrarian cycles and activities on the one hand and specific rites and beliefs on other. The text considers the period between St. George's Day - Savior's Day as a period of transition from one season to another, but also a period of renewal of nature, in which we could observe the folklore manifestation of the archetype of sacred marriage. It is expressed in song folklore, legendary material and stories of real lived maidens in love with the patron dragon, stolen by him on a spring holiday. On this basis, the rituals accompanying the spring holidays, aimed at male and female initiation, are analyzed.

2. Monographs

2.1. Спасова, Д. (2012) *Магически практики от българската народна медицина* Благоевград: Университетско издателство „Неофит Рилски“ ISBN 978-954-680-839-4

Spasova, D. (2012). *Magical practices from Bulgarian folk medicine*. Blagoevgrad: Neofit Rilski University press. ISBN 978-954-680-839-4

The monograph *Magical Practices of Bulgarian Folk Medicine* was published on the basis of a doctoral dissertation *Ancient Magical Practices in Folk*

Medicine of Southwestern Bulgaria. The monograph explores one of the most conservative rituals in the Bulgarian folk culture – the magical healing through incantations. They originated from the remote past due to the need to treat various diseases that are believed to be caused by invisible malicious forces, and on the basis of thousands of years' history they bear traces of different historic periods. In the modern incantations we observe an antique influence. In their structure and goal they are analogous to the magical practices of the ancient Mediterranean culture and that of the Near East, which the Bulgarian culture, as well as the cultures of all countries in that region, inherits. Alongside with the thesis, the basic aim is formulated in the Preface: "Research of the antique legacy in the incantations from South-western Bulgaria by comparing them to the magical healing practices from Ancient times".

Chapter One *Folk incantations for healing an evil eye and unlocking the luck* is presented in three paragraphs. The first paragraph is entitled *Magical practices of healing with coal extinguishing* and presents the structure and functions of the rite of the same name: the preparation of the necessary props, bathing itself and the final stage. In the second paragraph *Bayane healings and ancient cleansing rites* this type of magical practice are analyzed as rituals of purification, it also traces back the methods through which water acquires catharsis power. For the sake of clarifying how old this ritual really is as a structure, function and semantics, the parallels in the antique Eastern Mediterranean records for practices of purification through cleaning with water are presented. The ritual "unlocking of the luck" is analyzed in the third paragraph of this chapter. It stresses on its aim, duration and structure. In someone else's land a ford in the river is sought, which on the ritual level symbolizes the transition from one status to another. The ill person enters the river semi-naked and kneels, while the enchantress veils him. The position he takes is similar to that of the fetus in the womb or of the body at Hocker burials. The symbolism of the position of the body repeats the symbolism of the veil – in this moment the ill person is ritually dead. The breaking of the container where the enchantress has made the purifying liquid completely separates him from his old personality. Therefore, when the veil is raised and thrown behind his back into the river and when the ill person stands on his feet, he is reborn.

The second chapter *Incantations for healing fear. Ritual repetition* is devoted to the spells for the treatment of fear. The first paragraph follows the magical practices for healing fear through lead founding, the periods they run through and their structure. The second paragraph describes the lead bounding as a ritual isolation of the evil in shapes – an usual technique in the magic by means of which the disease is materialized. On this basis, references are made to archaic

methods of repelling the negative forces away through images. Numerous parallels to the healing and apotropaic practices of this kind in the Mesopotamian, Hittite and Ancient Greek magic are made. The third paragraph traces back incantations for healing fear by switching places. The ritual is analyzed in respect with the universal principles of magic – creation of a material look-alike who is to play the role of a substitute so that the disease is transferred to him. The forms of magical substitution are presented, which have been used by the ancient cultures from the Old World: the mythical precedent in the Mesopotamian mythology of Ishtar in the underworld; the methods for substitution of the Assyrian ruler; the Hittite healing practices of substitution, as well as the ancient Greek records. The last (fourth) paragraph explains the symbolism of the ritual veiling when a lead is founded. Its semantics has been described in relation with the rituals above, among which are the incantations. By these means the ill person makes this transfer from ill to healthy nature. In this position he becomes part of the chaos that deprives him of an image and makes him dangerous. Structure parallels can be noticed in the Hittite magic, in the arts of the Hellenes, etc., such as the scenes of Heracles before his initiation into the Eleusinian Mysteries.

The exposition in the third chapter *Incantations for healing fairy diseases. Bloodless sacrifices* is structured in five paragraphs. The first traces back the magical practices for healing fairy diseases through honeying. The next two are dedicated to the ritual food (honey, seeds and bread) and the parallels to honeying in the antique chthonic cult and ritual practices, as well as to the healing magic of people who inhabited Mesopotamia, Anatolia and the Balkans. The fourth paragraph analyzes the ritual time and the ritual place, namely the night and the crossroads. The stress is put on their connection with the chthonic forces and the possibility to contact them on this basis. The last paragraph is devoted to ritual silence - first requirement for those who honey fairies. Its function to protect is emphasized on. The places where it is left are dangerous spots and limits, closely related to the demons who have something in common with the disease. For the time of its staying at these places, the silence is the means through which people stay unnoticed or invisible and thus protecting themselves from the violations of chthonic forces.

The fourth chapter *Incantations for healing skin diseases* deals with spells for the treatment of skin diseases. The presentation is structured in two paragraphs. The first is dedicated to the ritual of scorching. The magical practices for healing nettle-rashes with fire are interpreted as part of the rituals of purification with fire practiced from ancient times. Assyro- Babylonian, Hittite and ancient Greek scorching rituals are explained, alongside with the similar in structure and semantics rituals in the folk medicine - magical practices with

combing. The ritual itself is interpreted in respect with the comb as an apotropeon object and the combing as an act of purification.

The Conclusion summarizes the legacy from the Ancient times revealed in the incantations for casting an evil eye, fear, fairy and skin diseases that fall within several groups – purification through water and fire; ritual behaviour, time and place

- 2.2. Спасова, Д. (2021) Сакрално пространство и обредна система, В: Марков, В., А., Гоцев, А. Генов, Д. Спасова, А. Ифандиев. *Мегалитни светилища от Югозападна България*. Благоевград: Университетско издателство „Неофит Рилски“
2. Spasova, D. (2021) Sacred Space and Ritual System, In: Markov, V., A., Gotsev, A. Genov, D. Spasova, A. Ifandiev. *Megalithic Sanctuaries from Southwestern Bulgaria*. Blagoevgrad: Neofit Rilski University Press.

This text examines the problem of sacred space and ritual system in Southwestern Bulgaria, using ethnographic data recorded over the past 20 years. Emphasis is placed on places of worship located in the area of Sredna Mesta river where can be notice cult continuity of pre-Christian and Christian beliefs and ritual practices. Among the many examples, the present study pays attention to some of the dramatic as shape and height peaks of the Central and Southern Pirin Mountains, namely Lyaskovsky Peak (1412 m), Pilenceto (1503 m), St. Kostadin (1380 m) and of course Orelyak (2099 m).

Mythological thinking consider the peaks as manifestation of the archetype of the cosmic mountain (universal symbol of the center of the world). With the cosmic mountain are associated myths about the gods which dwellings are located in different places, especially in the highest part of the mountains, myths about the underworld, about the flood, etc. The remarkable altitude of the peaks surrounding the valley of Sredna Mesta river and especially those in the lands of the settlements in the Gotse Delchev valley, their specific shape, the concentration of churches, Christian and pre-Christian legendary material and certain toponyms are a broad base for expression of the archetype.

Based on the ethnographic material recorded in the settlements at the foot of these peaks, the text indicate various aspects of the archetype of the cosmic mountain, explicit in sacred space, ritual system and folk mythology. St. Kostadin Peak near the village of Delchevo and the ritual practices on Kostadinovden are example of the idea of god of the highest summit, who is believed to be the protector of the crop from hail. The much richer ethnographic material about

Lyaskovski peak allows us to comment on the connection between pre-Christian and Christian holy places on its eastern and northeastern slopes, which are closely related to the festive, ritual system and folk mythology of the villages of Lyaski and Mosomishte. Similar aspects were commented on in the analysis of relatively few ethnographic materials for Pilenceto Peak.

Finally, the ethnographic materials from the village of Pirin is presented. They are especially interesting and important for the following reasons:

- The exceptional persistence of local popular ideas about the patron dragon of the settlement and its lands;
- The stories depicting the sacred marriage between the patron dragon and maidens from the village;
- The meteorological aspects of the dragon theme;
- The observed cult continuity between pre-Christian and Christian holy places and especially the feast dedicated to St. Spirit in the area of St. Trinity, located opposite the Dragon Rock.

The presented field ethnographic materials allow to summarize that the sacred space and the ritual system of the settlements in the valley of Sredna Mesta River are closely connected with the peaks of Middle and South Pirin. They create a suitable environment for the manifestation of the archetype of the cosmic mountain. Thus through the prism of conscious and unconscious comprehension of space, the local communities have the opportunity to interact with the natural code of the archetype every day.

3. Articles and studies in journals and collective works with scientific editorials

3.1. Markov, V., Spasova, D., Genov, A. (2021) The Pyramid near Kovil as a Phenomenon of the Cultural Heritage on the Balkans” In: *International Symposium of Proponties and the Surrounding Cultures – from Pre-history to the end of Antiquity. 15-19 октомври 2018.* Biga, Turkey

In comparative terms are treated megalithic and rock sanctuaries of western Asia Minor and the Balkans. The spectacular sanctuary “The city of Midas” in Anatolia, and the significant sanctuary “Kovil” in the Eastern Rhodope Mountains are analyzed. Finally, several conclusions are made about the common features and specificities of the megalithic culture on both sides of the Straits.

3.2. Spasova, D. (2020). Meteorological Beliefs Related to the Veneration of High-Mountain Christian Holy Sites in Southwestern Bulgaria In *Megalithic Monuments and Cult Practices. Proceedings of the Third International Symposium. Blagoevgrad, 8-9 September 2020*. Blagoevgrad ISBN 978-954-00-0247-7 pp 465-478

This report presents field ethnographic records about some spring Christian holidays, celebrated on the high peaks of South Pirin and Ograzhden Mountains. Despite the fact that the studied holidays were rich with ritual practices and symbolism, the report focuses on their meteorological aspects. The analyzed holidays are dominated by meteorological beliefs and rituals, which are aimed at the provision of rain and soil moisture during the summer calendar cycle.

3.3. Living Healing Rituals in Open-Air Sanctuaries In: Geography: Development of Science and Education II. Collective monograph on the materials of Scientific-Practical Conference LXXIII Herzen readings 22-25 April 2020. Sankt Peterburg. ISBN 978-5-00045-867-9; ISBN 978-5-00045-869-3 (for the 2nd volume).

The report examines magical healing practices performed throughout passing through rock arches. They can be defined as a living rituals connected with several emblematic megalithic sanctuaries on the territory of Southwestern Bulgaria. These megalithic sanctuaries are a kind of open air holy places - evidence of the specific cult continuity under the guise of local religion. The report focuses on the symbolism of the key rituals of magical healing in megalithic environment based on information from the field ethnographic studies of the University Research Center for Ancient European and Eastern Mediterranean Cultures at the Southwestern University "Neofit Rilski".

3.4. Спасова, Д. (2020). Социално предприемачество и национален менталитет. В: *Втори регионален форум за социално предприемачество* (научно-практическа конференция гр. Благоевград 22.10.2019), стр. 111-125. ISBN 978-69-90895-8-3
Spasova, D. (2020). Social entrepreneurship and national mentality. In: *Second Regional Forum for Social Entrepreneurship (Scientific and practical conference, Blagoevgrad 22.10.2019)*, pp. 111-125. ISBN 978-69-90895-8-3

This report examines the influence of the national mentality as a prerequisite for social entrepreneurship development. The results of the Hofstede Center on the existence of six main typologies of national cultures are used: Power Distance Index, Individualism versus Collectivism, Masculinity versus Femininity, Uncertainty Avoidance Index, Long- versus Short-Term Orientation, Indulgence versus Restraint. According to the results of the study, it can be assumed that the collectivism inherent in our mentality (30 points) is rather a neutral factor. The female character of our culture (40 points) is a factor supporting the cause of social entrepreneurship. The high power distance (70 points) has a negative impact. A particularly high level of avoidance of uncertainty (85 points) is a strong negative factor. Moderate long-term orientation is rather a negative factor. A culture of abstinence (16 points) is rather a negative factor.

3.5. Stoev, Al.¹, Maglova, P.¹, Markov, V², Spasova, D.², Genov, A.² (2020). Structure of the sacred space, astronomical orientation and functional evolution of the rock-cut monument near the village of Lilych, Kyustendil region, Bulgaria In Sonja Draxler, Max E. Lippitsch & Gudrun Wolfschmidt (Eds) *Harmony and Symmetry Celestial regularities shaping human culture Proceedings of the SEAC 2018 Conference in Graz*, Hamburg: Gudrun Wolfschmidt pp. 39-44. ISBN – 978-3-347-14632-7 (Paperback), 978-3-347-14633-4 (Hardcover), 978-3-347-14634-1 (e-Book)

In this paper we present our studies about the rock sanctuary from the Eneolithic Age near the village of Lilyach, Kyustendil region. This megalithic monument with arch is situated on a high plateau in the Cherkvishte locality, about 2 km northeast of the village. There are a rock chapel, group of tunnels, passages, rock niches and a church dedicated to Saint George. Archaeoastronomical investigations show that the sanctuary has several cult centres oriented to vernal equinox and winter solstice, connected with Great Mother-Goddess and the Sun. Building of a Christian church in the region testify to a continuous use of the sanctuary.

3.6. Spasova, D (2019). Folk Customs in Bulgarian-Greek Cross-Border Region as Cultural Tourism Resource In *Cultural Heritage and Cultural Tourism in the Cross-Border Region Bulgaria-Greece* Blagoevgrad: South-West University “Neofit Rilski”. ISBN 978-954-00-0195-1

In the traditional culture of the Balkans, the healing practices, performed by passing through a narrow place, occurs in different variations. This report will consider only healing rituals involving squeezing thorough rock crevices or arches. Historically, this type of megaliths are often descendants of sacral rock complexes in the pagan antiquity, that have not completely lost their importance, but has preserved as holy places, serving the official religion or places serving the local cult. Nowadays they still excite the imagination of locals and tourists.

3.7. Спасова, Д. (2017). Демонологични представи от традиционната народна култура. (По теренни етнографски материали от Гоцеделчевско) В: *Култура - Памет – Идентичност*, Международна научна конференция, посветена на 20-годишнината от основаването на Катедра "Културология" 11 май 2016 г., Благоевград: Университетско издателство „Неофит Рилски“.

ISBN 978-954-00-0156-2

Spasova, D. (2017). Demonological notions of traditional folk culture. (Based on field ethnographic materials from Gotse Delchev region) In: *Culture - Memory - Identity*, International scientific conference dedicated to the 20th anniversary of the founding of the Department of Cultural Studies, May 11, 2016. Blagoevgrad: "Neofit Rilski" University Press. ISBN 978-954-00-0156-2

In 1895, Vasil Paskov published in *Sbornik za narodni umotvorenia, nauka i knizhnina* a description of the rite *stopanova gozba* (dish for the invisible owner of the house). Paskov mentioned that in the past this ritual has been practiced everywhere in the Nevrokop region but at the time of recording the ethnographic information - only in the villages Kovachevitsa, Leshten, Osenovo and Osikovo. The main purpose was to honor and feed the invisible owner (patron) of the house. In 2010, more than a century later, during our field research in the village of Gospodinzi, we discovered the remains of a *stopanova gozba* rite. This report presents the results of the special ethnographic study in Gospodintsi, which show that until the middle of the 20th century has been practiced feeding the invisible owner. The veneration was performed through a bloody sacrifice in the hearth, followed by the preparation of ritual food and co-feeding.

3.8. Spasova, D. (2016). Ethnographic Research on the Continuous Use of Ancient Unorthodox Religious Centers In: *Megalithic Monuments and Cult Practices. Proceedings of the Second International Symposium. Blagoevgrad, 12-15 October 2016*. Blagoevgrad: Neofit Rilski University Press. ISBN 978-954-00-0094-7

The main goal of the study is to present and discuss some megalithic sanctuaries located on the highest peaks in South-Western Bulgaria in connection with the sacred geography. This connection stand at the base of the cultural continuity, but also reflects the perception of the settlements area. The sacralized peaks are part of the local festive calendar. They are the place where the celebration of the most important for the local people Christian saint has to be performed, because of the basic connection between the peak, the saint and the provision of rainy summer. A special attention is paid to the pre-Christian elements in characters of the celebrated saints. Last but not least the idea of maiden's and female's initiation is presented because of the practiced within the sacred megalithic territory specific rituals.

3.9. Спасова, Д. (2015). Етнографските проучвания като принос в изследването на мегалитната култура. В: *Национална конференция „Интердисциплинарно изследване на мегалити“*. Шумен: Университетско издателство „Еп. Константин Преславски“. ISBN 978-619-201-066-9

Spasova, D. (2015). Ethnographic research as a contribution to the study of megalithic culture. In: *National Conference "Interdisciplinary Research of Megaliths"*. Shumen: Ep. Konstantin Preslavski University Press. ISBN 978-619-201-066-9

The report is based on information from the ethnographic archives of the University Research Center for Ancient European and Eastern Mediterranean Cultures. The Ethnographic information were recorded during the field interdisciplinary scientific expedition "Thracian sanctuaries of the Western Rhodopes, Pirin, Rila and Central Sredna Gora". The main goal is to present some beliefs, rites, magical practices etc. as a useful instrument for the research and scientific interpretation of megalithic culture in these regions.

3.10. Спасова, Д. (2015). Фолклорът като ресурс за развитие на културен туризъм В: *Изкуствата и културата като ресурс за*

развитие. София: Авангард. стр. 12-23. ISBN: 978-619-160-473-9

Spasova, D. (2015). Folklore as a resource for cultural tourism development. In: Arts and culture as a resource for development. Sofia: Avangard Prima, pp. 12-23. ISBN: 978-619-160-473-9

The report is based on some results of the field training for the students from the Department of Cultural Studies, funded by project "Art and Culture as a Resource for achieving a Society with an Economics of Knowledge. /Creation / updating of the curricula and programs in the specialties of the Faculty of Arts at SWU "Neofit Rilski"/. The purpose of the training was to present the cultural and historical heritage in the valley of the Mesta River, by applying creative forms of tourism. The main focus was the students' meeting with the Women's Folklore Ensemble "Dobarski Babi", who successfully use aspects of local traditional culture, such as forms of traditional hospitality, rituals of the festive (Vodichi rite) and personal cycle (Traditional wedding) as tourist animation with the active involvement of viewers.

3.11. Spasova, D. (2014). Wine in rites from Bulgarian folk culture In: International tourism forum Spa and Wine. Blagoevgrad. Neofit Rilski Publishing house pp 229-234 ISBN 978-954-300-128-6

The rich history of wine, such as the role of sacred drink for the ancient population, the Blood of Jesus Chris for the Christianity etc., finds its reflection also in a number of rites of Bulgarian folk culture. The report examines some rituals of traditional culture in which the wine is present as a sacred or magical drink. This will be a basis for semantic analysis of the wine in one particular rite for magical healing.

3.12. Спасова, Д. (2014). Спасовден в празнично-обредната система на с. Палат В: *Наука, образование, изкуство – Годишник на Съюз на учените Благоевград* стр. 98-103. ISSN 1313–5236
Spasova, D. (2014). Salvation Day in the festive and ritual system of the village of Palat In: Science, education, art - Yearbook of the Union of Scientists in Blagoevgrad. Pp. 98-103. ISSN 1313–5236

The report is dedicated to the celebration of the Ascension Day in the village of Palat, Strumiani municipality. Some basic rituals such as a sacrifice of goat instead of lamb, specific requirement for young brides to bow, to show

respect and seek the blessing of St. Spas, the idea of St. Spas as mischievous etc. allow to determine the Ascension Day in the village of Palat as the successor of the pagan deity, protector of fertility.

3.13 Spasova, D. (2014). Folklore as a Resource for Development of Cultural Tourism. In: *International scientific conference "Cultural corridor Via Diagonalis - Cultural tourism without boundaries"*. Blagoevgrad. Neofit Rilski Publishing house pp 291-294. ISBN 978-954-300-128-6

Based on materials from Southwestern Bulgaria, the purpose of this report is to present some aspects of folklore as a resource for cultural tourism development. Southwestern Bulgaria has already known and established destinations such as architectural reserves, Bulgarian revival villages, balneological centers etc. They are located away from major urban centers and near the mountains, roads and the Aegean Sea. On the other hand this region is interesting because of the preserved rituals, feasts and holy places. Over the past years a growing number of folk feasts and customs are included in tourism. The inclusion of folklore in cultural tourism is important to raise awareness among the population in this area as well as in neighboring countries. On the other hand, this is the way to preserve the Bulgarian folklore for future generations.

3.14. Спасова, Д. (2013). Обредното мълчание в магическите практики от българската народна медицина (по материали от Югозападна България) В: *Наука, образование, изкуство – Годишник на Съюз на учените Благоевград* стр. 25-32. ISSN 1313-5236

Spasova, D. (2013). Ritual Silence in the Magical Practices of Bulgarian Folk Medicine (based on materials from Southwestern Bulgaria) In: *Science, Education, Art - Yearbook of the Union of Scientists in Blagoevgrad*. Pp. 25-32. ISSN 1313-5236

This report is focused on the symbolic of silence in healing rituals. For analysis is used folklore material from Southwestern Bulgaria. According to traditional believes people can carry about their health following simple rules. First of all they shouldn't utter aloud the names of diseases and should use only taboo names. On the other hand they have to observe silence particularly when they enter into "another" world - the only place where the healing ritual can be

performed. Considering folklore materials, we could summarize that silence is one of the best prevention methods in traditional healing practices.

3.15. Спасова, Д. (2013). Културно-исторически наслоения в магическите практики за отключване на късмета от Югозападна България. В: *Езиците на културата т. II – сборник материали в чест на 80 годишнината на проф. дфи Надежда Драгова и 35 години ЮЗУ „Неофит Рилски“*. Благоевград: Университетско издателство „Неофит Рилски“. ISBN: 978-954-680-867-7

Spasova, D. (2013). To unlock the luck – cultural and historical aspects. In: *The Languages of Culture.- a collection of materials in honor of the 80th anniversary of Prof. Nadezhda Dragova and 35 years of SWU "Neofit Rilski"*. Blagoevgrad: Neofit Rilski University press. ISBN: 978-954-680-867-7

This report examines a very interesting and archaic ritual of magical healing called “Unlocking the luck”, practiced in the village of Breznitsa, Gotse Delchev municipality. The magical healing must be performed in a river in a foreign land. The ill person enters the river semi-naked and kneels. The healing woman veils him. This position is similar to that of fetus in the womb or of the body at Hocker burials. The symbolism of the body position repeats the symbolism of the veil - in this moment the ill person is ritually dead. The breaking of the container where the healing woman has made the purifying liquid completely separates him from his old personality. Therefore, when the veil is raised and thrown behind his back into the river and when the ill person stands on his feet, he is reborn.

3.16. Spasova, D. (2012). Folk Believes and Ritual Practices Associated with Megaliths in Southwestern Bulgaria In *Proceeding of the First international symposium Ancient cultures in South-East Europe and the Eastern Mediterranean*. Blagoevgrad: Neofit Rilski University Press. ISBN: 978-954-680-895-2

The report emphasizes the importance of certain popular believes related with specific megalithic monuments in Southwestern Bulgaria. From Antiquity to the present day the analyzed megalithic monuments are places of fate, of religious and ritual practices. The cult succession in the studied area could be seen in two main aspects. The first one is in certain festive rituals and the second - in some magical procedures. The report draws attention to the second group, i.e. to the

living megalithic sanctuaries, preserved as places where it was possible to cure some incurable diseases.

3.17. Спасова, Д. (2011). Свети места край село Баничан, Гоцеделчевско В: *Граници на културологията*. Благоевград: Университетско издателство „Неофит Рилски“ стр. 102-108. ISBN: 978-954-680-693-2

Spasova, D. (2011). Holy places near the village of Banichan, Gotse Delchev region In: *The Boundaries of Cultural Studies*. Blagoevgrad: "Neofit Rilski" University Press, pp. 102-108.

This report is devoted to the holy places in the village of Banichan, Gotse Delchev municipality – the monasteries “Archangel Michael” and “Saint Mary” and the churches “St. Atanas”, “St Peter” and “Saints Constantine and Helena”. The legends of their construction are presented. The stress is also placed on the celebrations of the most important traditional feasts – St. George Day (06 May), St. Mary (15 August), and the sacrificial rites in May and October. In connection with the Monastery of the “St. Mary” is analyzed the rock phenomena “The Men and the Woman” which is one typical pre-Christian holy place.

3.18. Спасова, Д. (2010). Антични реликти в народната медицина от Югозападна България В: *Семантика, естетика, култура*. Благоевград: Университетско издателство „Неофит Рилски“. ISBN: 978-954-680-701-4

Спасова, Д. (2010). Ancient relics in folk medicine from Southwestern Bulgaria. In: *Semantics, Aesthetics, Culture*. Blagoevgrad: "Neofit Rilski" University Press. ISBN: 978-954-680-701-4

The report examines the magical treatment of “fear disease” by “reverse of plasa”. The ritual is analysed through the universal principles of magic, such as creation of a material replica who have to play the role of a substitute. Considering the parallels in ancient magical practises, “the reverse of *plasa*” ritual is determinate as successor of the ancient rites of passage and new birth.